

ARTYKUŁY

Bogdan Chrzanowski, Andrzej Gąsiorowski

WYWIAD ZWIĄZKU WALKI ZBROJNEJ —
ARMII KRAJOWEJ NA POMORZU
CZĘŚĆ I (1940—1943)

WSTĘP

Pomimo upływu blisko 40 lat od zakończenia II wojny światowej wiele problemów odnoszących się do tego okresu nadal czeka na opracowanie przez historyków. Niekiedy są to zagadnienia bardzo kontrowersyjne i złożone. Do nich należy zaliczyć niewątpliwie działalność służb wywiadu i łączności. Funkcjonowanie ich po wojnie oraz związane z tym sprawy bezpieczeństwa poszczególnych państw wpływały hamująco na możliwości badawcze. Uwaga ta odnosi się do wszystkich państw biorących udział w działaniach wojennych.

Działalność wywiadowcza prowadzona przez polski ruch oporu nie doczekała się rzetelnej syntezy historycznej. Ukazywały się wprawdzie prace omawiające wspomnianą problematykę, ale nie wyczerpują one zagadnienia. Liczba publikacji traktująca o wywiadzie konspiracji związanej z rządem emigracyjnym lub uznającej ten rząd jest niewspółmiernie mała w stosunku do dorobku, jaki osiągnęły poszczególne pionierzy organizacyjne. Pewne dane obrazujące działalność wywiadowczą zawierają niektóre monografie poświęcone ruchowi oporu w poszczególnych rejonach kraju.

Mało znane są efekty pracy komórek wywiadu ZWZ-AK na terenach północnej Polski. Jest to sprawa zasadniczej wagi, gdyż usytuowany tam wojenny przemysł, zwłaszcza morski, poddany był nieustannej penetracji zarówno wywiadu brytyjskiego i szwedzkiego, jak i ZWZ-AK oraz innych organizacji podziemnych.

Niniejszy artykuł będzie więc próbą wypełnienia tej luki w odniesieniu do obrazu całego Pomorza. Rozważaniami objęto tereny Pomorza Zachodniego, Gdańskiego i Wschodniego¹. Należy podkreślić, że w skład Okręgu Pomorskiego ZWZ-AK wchodziło nie tylko Pomorze Gdańskie,

¹ W czasie okupacji była to prowincja Pomorze (Pommern) i okręg Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie (Reichsgau Danzig-Westpreussen). Pomorze Wschodnie wchodziło w skład północnej części prowincji Prusy Wschodnie (Provinz Ostpreussen).

ale i część ziem należących do prowincji pomorskiej i wschodniopruskiej oraz tzw. Kraju Warty.

Ze względu na ograniczone łamy objętościowe skoncentrowano uwagę tylko na najważniejszych problemach, rezygnując z przedstawienia mniej istotnych.

W artykule omówiono strukturę i efekty prac wywiadowczych prowadzonych tak z ramienia Oddziału II KG AK, jak i wywiadu Okręgu Pomorskiego. Należy też odnotować istotny udział pionów wywiadowczych tzw. dwójki — Związku Jaszczurczego i Tajnej Organizacji Wojskowej „Gryf Pomorski”, mających powiązania z wywiadem ZWZ-AK. W artykule przedstawiono działalność wywiadu wojskowego dotyczącą zagadnień produkcji przemysłu wojennego, jej wielkości i strat, zamierzeń wojskowych okupanta, i dyslokacji wojsk, usytuowania poszczególnych zakładów zbrojeniowych itp.

Zrezygnowano natomiast z omówienia całokształtu spraw o charakterze politycznym, a więc zagadnienia nastrojów ludności polskiej i niemieckiej, wpływów podziemnych orientacji politycznych czy samej okupacji, niemieckiej listy narodowościowej, wysiedleń, terroru itd.

Zakres chronologiczny obejmuje lata 1940—1943. W tym okresie na Pomorzu główną rolę odegrała centralna sieć wywiadu dalekosiężnego oznaczona kryptonimem „Stragan” i wywiadu Okręgu Pomorskiego. Północna część sieci wywiadu okręgu została ostatecznie rozbita przez gestapo w końcu 1942 r.², natomiast „Stragan” — w połowie 1943 r. Po aresztowaniach funkcję „Straganu” przejął „Lombard”. Jego działalność i współpraca z Komendą Okręgu Pomorskiego AK stanowią bieżący przedmiot kolejnego artykułu.

Podstawową bazę źródłową artykułu stanowią materiały archiwalne zawarte w aktach Komendy Głównej ZWZ-AK. Fragmentaryczne dane napotkano w dokumentach Komendy Głównej NSZ i Komendy Okręgu Pomorskiego AK. Wykorzystano też, chociaż w węższym zakresie, akta Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce oraz akta Okręgowych Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Gdańsku i Bydgoszczy, a także dostępną literaturę przedmiotu. Materiały te są jednak niewystarczające do zaprezentowania omawianej problematyki, zostały więc uzupełnione o relacje zebrane przez autorów. Jednakże wielu uczestników ruchu oporu już nie żyje, w pamięci żyjących szereg faktów uległo natomiast zatarciu. W miarę upływu czasu relacje stają się coraz mniej wiarygodne, a znikoma liczba dokumentów uniemożliwia ich pełną weryfikację. Wobec braku materiałów źródłowych wiele trudności sprawiało precyzyjne ustalenie struktury i podporządkowania poszczególnych komórek wywiadowczych działających na Pomorzu. Stąd też oprócz informacji zweryfikowanych na podstawie zachowanych archiwaliów znalazły się dane, których nie udało się zweryfikować. Sytuacja taka zmuszała niekiedy do wysuwania hipotez. Dyskusyjne więc mogą

² W początkach 1942 r. gestapo dokonało też likwidacji wywiadu ZJ.

